

Bizans Dönemi El Yazması: Topkapı Sarayı G.i.8 Nüshası Resimlerindeki Alegorik Unsurlar

Necla KAPLAN*

ÖZ

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde G.İ.8 numarada kayıtlı bulunan Bizans Dönemi Resimli Oktateukh el yazması 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un (1081-1118) oğlu Porfirogennetos İsaakios Komnenos tarafından hazırlanan eser, Yunanca küçük harflerle yazılmış Eski Ahit'in ilk sekiz kitabını içeren 569 sayfalı ve 301 resimli bir el yazmasıdır. Eserde geçen hikâyeler resimlerle görselleştirilmiştir. Bazı hikâyelerin resimlenmesinde alegorik unsurların kullanıldığı dikkat çekmiştir. Söz konusu nüshada görülen alegorik figürler bildiri konusu olarak seçilmiştir.

Genişletilmiş bir metafor, soyut kavramın resim diline dönüştürülmesi, başka bir şey söylemek anlamına gelen alegori, dini bağlamda kullanıldığında bir hikâyenin ya da sanat eserinin teolojik değerlerinin sembolü olarak yorumlanması, görsel olarak anlatılması şeklinde tanımlanabilir. Alegori; antikçağ, ortaçağ, rönesans metinlerinde, tiyatrodan ve resimde de tercih edilmiştir. Ortaçağ kitap ve duvar resimlerinde, kilise süslemelerinde soyut kavramın veya olgunun anlaşılmasını sağlamak için basitleştirilerek kullanılmıştır.

Topkapı Sarayı G.İ.8 Oktateukh el yazmasında; "Âdem'in Hayvanlara İsim Vermesi" sahnesinde Kartal, "Musa'nın Nehirde Bulunması ve Rab'bin Musa'ya Vadedilen Toprakları Göstermesi" sahnelerinde Güvercin ve "İlk Doğanların Ölümü Belası" sahnesinde Yılan figürleri görülmektedir. Çalışmada, Eski Ahit konulu Bizans el yazmasında geçen hikâyeleri görselleştiren resimlerde görülen Kartal, Güvercin, Kuğu ve Yılan figürleri neyi ifade ediyor? sorusuna yanıt aranacaktır. Metin resim ilişkisi göz önünde bulundurularak figürlerin ikonografik ve alegorik anlamları irdelenmiş, sembolik ifadeleri açısından resmin çözümlemesi yapılmıştır. Bildirinin amaçlarından biri Bizans resim sanatını temsil eder nitelikteki söz konusu el yazmasının resimlerinde görülen alegorik unsurlara dikkat çekmek ve ikonografik açıdan irdelemektir. Diğer önemli amacı ise el yazmasındaki bu alegorik unsurların sembolik anlamlarına değinmektir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, El Yazması, Topkapı Sarayı G.İ.8, Resim, Alegorik Unsurlar.

* Bu makale, Sayın Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN danışmanlığında hazırlanmış ve Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulmuş "Kaplan, N (2017). Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı Gi.8), yayımlanmamış Doktora Tezi"nden üretilmiştir.

* Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
E-mail: neclakaplan21@hotmail.com.

Byzantine Period Illustrated Manuscript: Allegorical Elements In The Paintings Of Topkapı Palace G.i.8

Necla Kaplan*

ABSTRACT

The Byzantine-Period illustrated Octateuch Manuscript registered as no. G.I.8 of Topkapi Palace Museum today is dated to the 12th century. The work prepared by Porphrogennetos Isaakios Komnenos, the son of the Byzantine Emperor Alexius Komnenos I (1081-1118), is an illustrated manuscript consisting of 569 pages and 301 illustrations and including the first eight books of the Old Testament written in miniscule in Greek. The stories in the work are illustrated. It is noted that allegorical elements were used in the illustration of some of the stories. The allegorical figures in the manuscript in question are the subject matter of this paper.

Representing an expanded metaphor, transformation of an abstract concept into an illustration or saying something else, allegory, when used in a religious context, can also be defined as the interpretation or visualization of the symbol of theological values of a story or a work of art. Allegory was also preferred in texts, theater plays and paintings of antique age, medieval age and renaissance. It was used in medieval books, wall paintings and church ornamentations in order to simplify abstract concepts or phenomena to make them more understandable.

Octateuch Manuscript registered as no. G.I.8 of Topkapi Palace contains illustrations; an Eagle in the scene of "Adam Names Animals", a Pigeon in the scene of "The Finding of Moses in the River and God Showing Moses the Promised Land", and a Snake in the scene of "The Death of the Firstborn". This paper will search for answers to the question: "What do the Eagle, Pigeon, Swan and Snake figures in the illustrations which visualize the stories in the Byzantine manuscript about the Old Testament refer to?" Considering the text and illustration relation, the iconographic and allegoric meanings of the figures are examined and the picture analysis is done in terms of symbolic expressions.

One of the aims of the paper is to discuss, from an iconographic aspect, the allegorical elements in the illustrations of the manuscript which represents the Byzantine art of painting. Another important aim of the paper is to address the symbolic meanings of these allegorical elements in the manuscript.

Keyword: Byzantine, illustrated manuscript, Topkapi Sarayi G.İ.8, Illustration, Allegorical elements.

GİRİŞ

Genişletilmiş bir metafor, soyut kavramın resim diline dönüştürülmesi, başka bir şey söylemek anlamına gelen alegori, Grekçe “alla-egorein” kelimelerinden türemiş olup (Tarakçı, 2010: 184) Fransızcada allégorie biçiminde ifade edilir. Terim olarak alegori “bir görüntü, bir yaşantı veya bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme, yerine koyma.” şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Dini bağlamda kullanıldığında ise hikâyenin ya da sanat eserinin manevi ve teolojik değerini yansıtmayı, sembolik anlamı temsil etmesi (Harrington, 2003: 291), görsel olarak anlatılmasıdır.

Yunanlı filozofların² dünyanın oluşumunu açıklayan tanrısal anlatıları, MÖ. 600'den sonra mantık ve gözlem temelli felsefenin yükselişiyle klasik çağ düşünürleri³ tarafından ahlaki açıdan eleştirilmiştir. Ahlaksal kusurları bulunan ancak Yunanlıların geleneksel inançları olan bu Tanrılar, terk edilmeden kabul edilebilir yorumlarla mitleştirilmiştir. Bununla birlikte, Tanrıların ahlaki açıdan uygunsuz davranışlarının benimsenmesinden kaçınılarak, asıl verilmek istenen gizil mesajların öğretilmesi amacını taşıyan -Theagenes tarafından önerildiği bilinen- alegorik yorum benimsenmiştir (İndirkaş, 2015: 11-12). Alegorik yorum ile görünenin arkasındaki öğretisel ve gizemli anlam ifade edilmiştir. Pagan dönem sonrasında görülen ve Ortaçağda da devam eden Pagan mitoslarının Hıristiyan felsefesiyle uyumlu hale getirilmesi anlayışının; kutsal gerçeklerin, dini öğretilerin, anlatılabilmesi için “Dönüşümler”in (Metamorphoses) simgesel olarak yorumlanması yaklaşımıyla 11. ve 14. yüzyıllarda benimsendiği görülmektedir (İndirkaş, 2015: 13-14). Nitekim alegorinin; antikçağ, ortaçağ ve Rönesans metinlerinde, tiyatrodan ve resimde tercih edilmesinin (Gültekin-Giderir, 1993: 7) yanı sıra, Ortaçağ kitap ve duvar resimlerinde soyut kavramın veya olgunun insan tarafından anlaşılmasını sağlamak için de alegorik unsurların kullanıldığı düşünülmektedir.

Erken Bizans dönemi ikonlarında Alegorinin kullanılması (Kuehn⁴, 2011: 1-14) Bizans sanatının alegoriye, alegorik yoruma yabancı olmadığını göstermektedir. Ki, Alegori sözcüğünün, Hıristiyanlar arasında ilk kez kullanan kişinin Pavlos olduğu da bilinmektedir (Tarakçı, 2010: 190). Hıristiyan kutsal metninde alegorinin kullanımı ile ilgili karşıt görüşler mevcuttur. Bunlar alegorik yorumu benimseyip kutsal metinlerin gizemlerle dolu olduğunu, bu gizemlerin alegorik çözümleme ile açığa çıkabileceğini düşünenler ile bunlara karşıt olanlar, yani, yazılı metne uygun şeyler söylememesi nedeniyle alegorik yorumun yapılmasını ve Kitabı Mukaddes cümlelerinin alegorik yöntemlerle yorumlanmasını eleştirenlerdir. Karşıt olanlar, alegorik yorumun Hıristiyan Kutsal kitapları için geçerli ve doğru bir yöntem olmadığını, Hıristiyanların paganlar gibi yazılı anlamın ötesine geçmemeleri gerektiğini düşünmüşlerdir (Tarakçı, 2010: 203-207).

Erken dönemde Kutsal metnin yorumu üzerine bu tartışmalar yaşanırken resim sanatında bu tartışmalardan uzak bir şekilde sembol ve imgeler, belli anlamları ve mesajları temsil eden birer alegorik unsur olarak kullanılmıştır. Diyebiliriz ki, Erken Hıristiyan sanatı da daha çok alegoriye ve sembolizme dayanıyordu. İnsan biçiminde Mesih'ten ziyade bir kuzu veya balık tasvirinin yapılması bu duruma örnek verilebilir.

¹ Oktateukh; Yunancada “okta” (sekiz) ve “teukh” (kitap, konu, mesele) kelimelerinden meydana gelen teknik bir terimdir. Eski Ahit'in ilk sekiz kitabın olan “Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayım, Tesniye, Yeşu, Hâkimler ve Rut” bölümlerini içeren bir tür dini el yazmaları için kullanılır (Lowden, 1991: 1510-1511; Kaplan, 2017: 14).

² Aristes Mektubu; yaklaşık MÖ. 2. yüzyılda İskenderiye'de, Mısır Kralı II. Ptolemy'nin, isteğiyle Yahudi Eski Ahit metninin İbraniceden Yunancaya yapılmış çevirinin (yani Septuagintanın) yazılı hikâyesini anlatan mektuptur. Aristes'in kardeşi Philocrates'e yazması nedeniyle bu metinden mektup diye bahsedilmektedir. Thackeray tarafından İngilizceye çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. H. St. J. Thackeray (Çev.), 1917.

³ Thackeray'in çevirisi ile de karşılaştırılmıştır (bkz. Thackeray, 1917: 82, 294).

⁴ Ele alınan tüm resimlerin görselleştirdiği metnin Yunancadan Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Çevirisi yapılmış metnin Oktateukh el yazmasındaki folyo numarası ile birlikte, Kitabı Mukaddes'teki (Anonim, Kitabı Mukaddes, 1972) ifadeler kullanıldığı için, Kitabı Mukaddes'teki sayfa numarası da belirtilmiştir.

Bu çalışmada, bir 12. yy el yazması olan Topkapı Sarayı G.İ.8 Oktateukh⁵ el yazmasındaki bazı figürler ve bunların alegorik anlamları irdelenmiştir. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde G.İ.8 numarada kayıtlı bulunan el yazması, içerdiği farklı boyutlardaki 301 resimle döneminin önemli eserlerindedir. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un (1081-1118) oğlu Porfirogennetos İsaakios Komnenos tarafından hazırlanan eser; 569 folyolu olup Yunanca küçük harflerle yazılmış Oktateukh (Septuaginta) metninden ve Aristeas Mektubundan⁶ oluşmaktadır. Metinde geçen olayları canlandıran resimlerde görülen kartal, güvercin, kuğu ve yılan figürleri neyi ifade ediyor? sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu figürlerin ikonografik, alegorik ve sembolik anlamları irdelenerek resimlerin çözümlemesi yapılmıştır.

ALEGORİK FIGÜRLER

1.KARTAL

Gücün imgesi ve uçan hayvanların görkemlisi kartal, Greko-Romen tanrısı Zeus'un (Jüpiter'in) sembolü olarak bilinir (Gibson, 2013: 163; Carr-Gomn, 2014:239; Gardin v.d., 2014: 335). Hıristiyanlık ikonografisinde, dört İncil yazarlarından biri olan Aziz Yuhanna'nın da simgesi kartaldır (Gibson, 2013: 187). Hükümdarlık, güç ve kuvvet sembolü görülen kartal, çift başlı formuyla Türklerin de milli simgesi olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2011: 156).

Bu imgenin 12. yüzyıl tarihli Topkapı Sarayı G.İ.8 Bizans el yazmasındaki resimlerde de kullanılmış olduğunu; II. Ptolemy'nin Yetmiş İki Mütercime Hediye Vermesi ve Hayvanların Hükümdarı Âdem konulu resimlerde görmekteyiz.

El yazması Eski Ahit'ten alınmış Oktateukh metni ile beraber bu metnin yazılış hikâyesini anlatan Aristeas Mektubunu da içermektedir. Resmin konusu olan metinde:

"Kral kâseyi aldı, su döktü (bir şeyin üzerine su döktü). Ve tüm katılımcılara söylemlerin nedenlerini yanıtladı. Sizin gelişiniz bana en büyük nimet getirdi. Öğretinizden büyük fayda aldım. Bana nasıl kral olacağımı öğrettiniz. Ve her birine üç talent verilmesini emretti. Ve onu teslim eden köleye de. Herkes onu kabul ettiğini haykırdı. Ve ziyafet sevinçli bir sahne haline geldi. Ve kral durmadan eğlendi." (Oktateukh Fol. 21r.)⁷

Resim 1. II. Ptolemy, Yetmiş İki Mütercime Hediye Veriyor, fol. 21r.

Resimde, Aristeas Mektubunda geçen "II Ptolemy, Yetmiş İki Mütercime Hediye Veriyor" olayı canlandırılmıştır (Uspenskii, 1907: VIII; Anderson, 1982:87; Bernabo, 1990-91: 15; Weitzmann and Bernabo, 1999: 14; Kaplan, 2017: 35). Sahnede, Mısır Kralından çevirileri karşılığında Yetmişlerin (Yetmiş iki çevirmen) ödül aldıkları an betimlenmiştir. Altın bir tahtta oturmuş, arkasında ayakta bekleyen iki muhafız figürle bir hükümdar ihtişamında verilmiş Kral II. Ptolemy elinde altın bir kâse tutmaktadır. Kral; üzerindeki pembe (veya mor) renkli kıyafeti, başındaki tacı ve halesi ile bir Bizans imparatoru gibi betimlenmiştir. Ellerinde yaptıkları çevirileri tutan Yetmişler, Kralın huzurunda sıralanmış görünmektedir. Resim, olayı anlamamızı sağlar nitelikte verilmiştir.

⁵ Oktateukh; Yunancada "οκτά" (sekiz) ve "τευχος" (kitap, konu, mesele) kelimelerinden meydana gelen teknik bir terimdir. Eski Ahit'in ilk sekiz kitabı olan "Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayım, Tesniye, Yeşu, Hâkimler ve Rut" bölümlerini içeren bir tür dini el yazmaları için kullanılır (Lowden, 1991: 1510-1511; Kaplan, 2017: 14).

⁶ Aristeas Mektubu; yaklaşık MÖ. 2. yüzyılda İskenderiye'de, Mısır Kralı II. Ptolemy'nin, isteğiyle Yahudi Eski Ahit metninin İbraniceden Yunancaya yapılmış çevirinin (yani Septuaginta'nın) yazılış hikâyesini anlatan mektuptur. Aristeas'ın kardeşi Philocrates'e yazması nedeniyle bu metinden mektup diye bahsedilmektedir. Thackeray tarafından İngilizceye çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. H. St. J. Thackeray (Çev.), 1917.

⁷ Thackeray'in çevirisi ile de karşılaştırılmıştır (bkz. Thackeray, 1917: 82, 294).

Kıyafeti, tacı, tahtı ve muhafızları kralın konumunu yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bir altın "Kartal" figürü de dikkatimizi çekmektedir. Bu kartalın kralın hâkimiyetinin sembolü olarak sahnede yer aldığı söylenebilir. II. Ptolemy'nin krallığının sembolü altın kartalın, buradaki anlatımı güçlendirdiği düşünülmektedir (Resim 1).

Altın kartal figürünün yer aldığı bir diğer resim de Âdem konulu sahnedir (Resim 2).
Metinde:

"...Ve RAB onlara dedi: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve onu tabi kılın. Ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve yeryüzünde hareket eden her canlıya hâkim olun."⁸(Oktateukh Fol. 37v.; Anonim, 1972: Yaratılış 1:28).

Resim 2. Hayvanların Hükümdarı Âdem, Fol. 37v.

Resim 2'deki kartal detayı

"Hayvanların Hükümdarı Âdem" olarak adlandırılan (Weitzmann and Bernabo, 1999: 25; Kaplan, 2017: 53-55) bu resimde Âdem, ormanda çeşitli hayvan türleriyle birlikte resmedilmiştir (Resim 2). , Resim "Ademin yeryüzündeki hayvanlara isim vermesi" olarak da bilinmektedir. Mavi arka planlı, ağaçlı ve çiçekli bir açık mekân tasviri olan sahnenin sol tarafında çıplak görülen Âdem, mavi bir kayaç üzerinde oturmuş önünde bulunan hayvanlara hitap etmektedir. Âdem figürünün önünde ve arkasında konumlanan hayvanlar itaatkâr bir şekilde onu dinlemektedir.

Âdem'e yönelmiş görünen güvercinler (veya kuşlar), iki öküz ve aralarında bir at, onların hizasında bir keçi ve aslan ile geriye doğru sıralanan iki tilki, koç ve koyun, ayı, geyik ile ceylan ve arkada iki yaban domuzu seçilebilmektedir. Âdem'in arkasında eğilmiş iki köpek ve uçan bir kuş da yer almaktadır. Havada uçuşan beyaz kuşlarla birlikte altın kartal figürü de betimlenmiştir. Bu kartal figürü, kanatları açık ve Âdeme bakar vaziyette havada asılı durmaktadır.

Resim, metinde geçen "hareket eden her canlıya hâkim olun" ifadesini betimler niteliktedir. Âdem'in hâkimiyetini temsil eden kartal figürünün alegorik bir imge olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

⁸Ele alınan tüm resimlerin görselleştirdiği metnin Yunancadan Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Çevirisi yapılmış metnin Oktateukh el yazmasındaki folyo numarası ile birlikte, Kitabı Mukaddes'teki (Anonim, Kitabı Mukaddes, 1972) ifadeler kullanıldığı için, Kitabı Mukaddes'teki sayfa numarası da belirtilmiştir.

2. GÜVERCİN

Yunan mitolojisinde Aphrodite'in sembollerinden biri olan güvercin (Cömert, 2008: 64), Hıristiyan sanatında genellikle Kutsal Ruhun sembolü olarak kullanılmıştır (Gibson, 2013: 179; Gardin vd., 2014; Beydiz, 2016: 158-160). Aynı zamanda Bakire Meryem'in de amblemi olan güvercin, İncil'de "Haber verme" hikayesinde geçmekte ve "güzel bir gelecek vadeden bir güvercinin indiğini görür (Yuhanna 1, 32)." şeklinde ifade edilmiştir (Gardin, vd., 2014: 2014). Bizans resim sanatında sıklıkla karşılaştığımız bu figür, ölümden sonraki dirilişi temsil eden ve zeytin dalı ile betimlendiğinde "yeni yaşamı müjdeleyici" bir simge olduğu bilinmektedir (Beydiz, 2016: 159-160). El yazmasında dikkat çeken alegorik unsurlardan bir tanesi olan "Güvercin", Musa'nın nehirde bulunuşunu ve böylece kurtuluşunu anlatan sahnede görülmektedir. Bu konu metinde şöyle anlatılmaktadır:

"Firavun'un kızı yıkanmak için ırmağa indi. Ve onun kızları ırmağın kenarında yürüyorlardı. Ve sazlık arasındaki sepeti görüp onu getirmek için cariyesini gönderdi. Ve onu açıp çocuğu gördü. Çocuk ağlıyordu. Ve ona acıyıp dedi: Bu İbranîlerin çocuklarından biridir. Ve kızkardeşi Firavun'un kızına dedi: Senin için İbranî kadınlardan gidip emzikli bir kadın çağırayım mı? Ve senin için çocuğu emzirir. Ve Firavun'un kızı ona: Git, dedi. Ve kız gidip çocuğun anasını çağırdı. Ben senin ücretini veririm. Ve kadın çocuğu aldı. Ve onu emzirdi. Ve çocuk büyüdü. Onu Firavun'un kızına getirdi. Ve onun oğlu oldu. Ve onun adını Musa koydu. Dedi: Çünkü onu sulardan çıkardım." (Oktateukh Fol. 158r.; Anonim, 1972: Çıkış 2:5-10).

Resim 3. a. Musa'nın Nehirde Bulunuşu, b. Musa, Firavun'un Önünde, Fol. 157v. Resim 3'teki güvercin detayı

Resimde, kırmızı konturla bölünen iki olay anı sahnelenmiştir (Uspenskii, 1907: XIX; Weitzmann, 1980: 90; Weitzmann and Bernabo, 1999: 145-146). Üstte; Musa'nın Nehirde Bulunuşu konusu işlenmiştir (Resim 3). Solda, nehre bırakılmış çocuk Musa'yı taşıyan bir sandık tasvir edilmiştir. Nehrin gerisinde çalılıkların arkasında gizlenmiş, çömelmiş, kederli bir şekilde elini yanağına koymuş ve sandığı gözetleyen Musa'nın kız kardeşi gösterilmiştir. Çalılıkların arkasındaki mimari yapının üst kısmını örten kırmızı-siyah örtü ve örtünün altından başını kaldırarak ortaya çıkan bir güvercin dikkati çekmektedir. Bu örtünün Musa'yı gizlediği ve güvercin figürünün de Musa'nın kurtuluşunu haber veren alegorik anlam taşıdığı düşünülmektedir.

Sahnenin sağında, nehrin kenarında, sudaki sandığı fark etmiş görünen iki figür yer alır. Metindeki anlatıma göre; Firavun'un kızı ve onun cariyesi olan bu iki figür Musa'yı bulup kurtarıyorlar. Haleli başında tacı bulunan Firavun'un kızı, nehirde bulduğu sandığa doğru yönelmiş, cariyesi de sandıktan çocuğu almak için iki elini uzatmıştır. Altta da Musa, Firavun'un Önünde gösterilmiştir. Sahnenin merkezinde, biraz daha büyümüş çocuk Musa ve onu nehirde bulan Firavun'un kızı gösterilmiştir. Firavun'un kızı sol eliyle, Musa'yı Firavun'a takdim etmektedir. Musa, Firavun'a doğru hareket eder biçimde tasvir edilmiştir. Sağda, arkasında iki adamı ve tahtta oturmuş Firavun ona doğru koşan Musa'ya sağ elini uzatmış, sol eliyle de belinde duran kılıcını tutmaktadır. Sahnenin solunda ise, Musa'ya, aynı zamanda sütannelik de yapmış, kederli betimlenmiş öz annesi tam olarak tespit edemediğimiz bir figürle birlikte resmedilmiştir.

Hikâyede anlatılan olayın anlaşılmasını sağlar şekilde figürler sahneye yerleştirilmiştir. Öyküleyici resimleme anlayışıyla tasarlanmış sahnede, ilk etapta dekoratif bir unsur olarak algılanan başını örtünün altından çıkarmış güvercin figürünün, hikâyenin geleceği ile ilgili fikir verir nitelikte Musa'nın kurtuluşunu temsil ettiği düşünülmektedir.

3.YILAN

Çeşitli kültürlerde birçok sembolik anlamı bulunan yılan, dinsel ve mitsel bir varlıktır. Yaratılışın, kötülüğün, tehlikenin, gerçeği gizlemenin, ölüm ve ölümsüzlüğün, yeniliğin, şifanın sembolü ve tıp tanrısı Asklepios'un simgesi olduğu ve böylece çeşitli hikâyelerde yer aldığı bilinir (Gardin, vd., 2014: 650; Sümer, 2016:276-283). Ayrıca Türk Şamanist mitolojisinde Erlik'in⁹ simgesidir (Çoruhlu, 2011: 183).

İlk insan Âdem'in hikâyesinde Havva'yı kandırarak yasaklı meyveyi yediren yılan, hilekârlığın ve kurnazlığın sembolü olarak Eski Ahitte anılmakta ve burada aynı zamanda şeytanı da temsil etmektedir (Yöndemli, 204: 35-37; Sümer, 2016: 284). Eski Ahitte geçen Musa hikâyesinde, Musa'nın Firavun'a karşı gösterdiği mucizelerde korkutucu bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Eski Ahitte geçen bu hikâyelerde olumsuz anlam taşımadığı, mucizelerde ders verme aracı olarak imgelendiği görülmektedir (Sümer, 2016: 284). Bu hikâyelerin yer aldığı Oktateukh el yazmasında da ilgili konulu metinler resimlenmiş olup, yılan figürü betimlenmiştir.

Musa'nın ve İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmalarına izin vermeyen Firavun, çeşitli belalarla cezalandırılır. Musa'nın gösterdiği mucizelerden caymayan Firavun "İlk doğanların Ölümü" belasından sonra pes eder ve Musa ile İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmalarına razı gelmek zorunda kalır. Bu olay metinde şöyle geçer:

"Ve gece yarısında vaki oldu ki RAB, tahtı üzerinde oturan Firavun'un ilkinden, zindanda olan esirin ilkinde kadar Mısır diyarında bütün ilk doğanları ve hayvanların bütün ilk doğanlarını öldürdü. Ve geceleyin Firavun, kendisi ve bütün kulları, bütün Mısırlılar kalktılar. Ve Mısır'da büyük feryat vardı. Çünkü içinde ölü olmayan bir ev yoktu. Ve geceleyin Musa'yı ve Harun'u çağırıp dedi." (Çıkış 12:29-31).

⁹ Erlik: Yeraltı tanrısı

Resim 4. İlk doğanların Ölümü Belası, Fol. 190v.

Resim 4'teki yılan detayı

Metindeki anlatımı görselleştiren resimde “İlk doğanların Ölümü” konusu sahnelenmiştir (Uspenskii, 1907: XXI; Weitzmann and Bernabo, 1999: 161; Kaplan, 2017: 318-319). Sahne, kırmızı bir konturla alt ve üst olacak şekilde ikiye bölünmüştür (Resim 4). Üstte; ön planda duran bir yataкта iki kolu yana uzatılmış ölü vaziyette yatan genç bir erkek figür gösterilmiştir. Yatağın gerisinde solda olayın geçtiği mekânı yani Firavun’un sarayını temsil eden bir mimari yapı betimlenmiştir. Sağda, odaya girdiğinde ölü oğlunu gören Firavun ile başları örtülü ve sakallı iki figür üzüntülü betimlenmiştir. Firavun, sağ elini yüzüne götürmüş sol eliyle de yanındaki figürü dürtercesine elini uzatmıştır. Firavun ve yakınındaki figür, başını çevirmiş geriye bakarken odadan çıkar vaziyette ilerlemektedir. Diğer figür ise, elini yüzüne kapatmış kederli bir şekilde odadan çıkmaktadır. Olayın bir parçası olarak devam eden alt kısımda da içinde ölü çocuklar bulunan üç yatak yan yana dizilmiştir. Bu durumu üzüntü ile izleyen iki figür, yataktaki çocuklara bakmaktadır. Bir felaketin yaşandığı duygusunu veren sahne, genel olarak sade bir anlatıma sahiptir. Burada dikkat çeken detay, saraya girmiş ve Firavun’un ölmüş oğlunun yatağının kenarından yutmaya başlayan yılan figürüdür. Yılan figürünün; felaketi, ölümü ve kişinin yenilgisini/düşüşünü (Firavun’un yenilgisi) temsil eder şekilde alegorik bir anlam taşıdığı düşünülmektedir.

Eski Ahit metninde özellikle de Musa konulu hikâyede yılan figürü, Musa’nın mucizelerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi “Tunç Yılan” konulu resimdir. Kitabı Mukaddesteki anlatıma göre: İsrail kavmi RAB’be ve Musa’ya söylenmeye başlarlar. RAB, kavmi cezalandırmak için öldürücü yılanlar gönderir. Yılanların soktuğu kavmin çoğu ölür. Kavim, RAB’bin bu yılanlarını kaldırması için, gelip Musa’ya söylerler. Musa, RAB’be yalvarır. RAB, Musa’ya bir yılan yapmasını ve sırıgın üzerine koymasını söyler. Musa, tunç bir yılan yapıp bir sırıgın üzerine koyar. Böylece, yılan sokmasından ölen kişi tunç yılanı bakınca dirilmeye başlar (Anonim, 1972: 156-157; Sayılar 21:5-9).

Resim 5. Tunç Yılan, Fol. 359r.

Resim 6. Asa Mucizesi, Fol. 175r.

4. KUĞU

Efsanelere konu olmuş hayvanlardan biri olan kuğu, ilham perileri ve Apollon ile ilişkilendirilir. Yunan efsanesinde Apollon'nun ruhunun kuğuya dönüştüğü söylenir (Carr-Gomn, 2014: 239). Ürdün ve Celile Denizi'nde toplandıkları bilinen kuğular, kirli/yenilmeyecek kuşlar listesinde (Anonim, 1972: 108, Levililer 11:18) geçmektedir. Kuğular; diğer kuş türlerine göre nispeten daha uzun yaşarlar. Suda yüzebilen, karada gezebilen, havada uçabilen özellikleri nedeniyle diğer kuşlara göre daha özgürdürler. Bu açıdan uzun ömürlülüğün ve özgürlüğün sembolüdürler. Aynı zamanda estetik ve zarif görünüşleriyle safılık ve Zerafet sembolü kuğular, bahçeleri süsleyen bir kuş olarak da bilinmektedir¹⁰.

Kuğuların yer aldığı resmin konusu metinde şöyle geçmektedir:

“Ve Musa Moab ovalarından, Eriha karşısındaki Nebo Dağına, Pisga Tepesine çıktı. Ve RAB ona toprakları, Dana'ya kadar olan bütün Gilead'ı ve bütün Naftali'yi ve Efraim ve Maneşeh diyarını ve garp denizine kadar bütün Yahuda topraklarını ve Cenubu ve Goar'a kadar, hurmalık şehri olan Eriha deresinin havzasını gösterdi. Ve RAB ona dedi: İbrahim'e, İsaak'a ve Yakub'a, senin zürriyetine vereceğim, diye vaad ettiğim diyar, budur. Ben onu gözünün önünde sana gösterdim, fakat oraya geçmeyeceksin.” (Oktateukh Fol. 470r; Anonim, 1972, Tesniye 34:1- 4)

Resim 7. RAB, Musa'ya Vadeliden Toprakları Gösteriyor, Fol. 470r.

Resimde RAB, Musa'ya Vaat edilen Toprakları Gösteriyor konusu sahnelenmiştir (Uspenskii, 1907: XXXIII; Weitzmann and Bernabo, 1999: 221; Kaplan, 2017: 491-492). Ön planda akan bir nehir, gerisinde bir doğa manzarası betimlenmiştir (Resim 7). Yeşillik farklı tonlarıyla oluşturulmuş zemin üzerinde kır çiçekleri, ağaçlar ve sahneye serpiştirilmiş kuğular yer almaktadır. Vaat edilen toprakların temsili olan sahnede, ağaçların arkasında uzaklık etkisi yaratmış, ışık-gölge tekniğiyle derinlik ve hacim kazandırılmış dağ dokusu betimlenmiştir. Dağın arkasında tasvir edilmiş Musa geride bırakılarak ön planda betimlenen vaat edilen toprakları uzaktan izlemesi sağlanmıştır.

Resim kompozisyonunda ağaçlarda, yerde ve suda konumlandırıldıkları görülen kuğular özgürlüğün ve uzun ömrün sembolü olarak kullanılmış olmalıdır. Denilebilir ki, buradaki kuğular vadedilen topraklara konmuş/konacak İsrail oğullarını simgeler nitelikte alegorik anlamlar taşımaktadır.

¹⁰ Kuğu simgesi ve anlamı ile ilgili bkz. <http://www.signology.org/bird-symbol/swan-symbol.htm> (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

SONUÇ

Yunan mitolojisindeki Aphrodite'in sembollerinden biri olan Güvercin; Roma tanrısı olarak bilinen Zeus'un/Jübiter'in sembolü kartal; Yunan tanrısı Apollon ile bağdaştırılan kuğu ve yılan (Apollon tarafından verilen değnek, tıp mesleğinin amblemi) figürünün anlamlarına değinilmiştir. Yunan ve Roma tanrılarının sembolü bu figürlerin, dönüştürülmüş anlamlarıyla, Bizans el yazması resimlerindeki kullanımı ve temsil ettikleri sembolik anlamları irdelenmiştir. Metinde verilen mesajın duygusu dikkate alındığında alegorik birer figür olarak kullanıldıkları düşünülmektedir.

Resimlerde karşılaştığımız alegorik figürler; izleyiciyi görüntünün/ tasvirin ötesine götürerek burada yatan gizli anlama yöneltir niteliktedir. İlk bakışta resimde dekoratif birer unsur olarak algılanan bu figürler, aslında ressamın vermek istediği gizli mesajı veren yani anlamın ileticisi imge olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Resimde verilmek istenen soyut kavramlar; kartal, yılan, güvercin ve kuğu ile verilmiştir. Yani, Kartalın, Adem ve II. Ptolemy'inin kraliyeti ve hakimiyetini; başını örtünün altından çıkararak Güvercinin, Musa'nın kurtuluşunu; kuğunun, İsrailoğullarının özgürlüğünü ve uzun ömürlülüğünü temsil eden alegorik anlamlar taşıdığı düşünülmektedir. Yılan ise; genellikle Musa'nın mucizelerinde ders verme aracı olarak karşımıza çıkmakla birlikte, "ilk doğanların ölümü" konulu resimde Firavun'un felaketini, yenilgisini belirten bir figür veya onu yenen Musa'nın zaferini temsil eden alegorik bir anlam taşıdığı söylenebilir.

Çalışmada alegorik figürlerle ilgili getirilen önerinin, Bizans sanatı ve etkileşime girdiği diğer Ortaçağ kültürleriyle ilgili yapılacak araştırmalara katkı sunacağı ve bu alanda yapılacak araştırmaların yoğunlaşmasıyla daha da anlam kazanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. C. "The Seraglio Octateuch and the Kokkinobaphos". *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 36, Dumbarton Oaks, Trusteesfor Harvard University Stable, 1982, s. 83-114.
- Anonim, *Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları, İstanbul, 1972.
- Bernabo, M. "Mecenatismo imperiale a traduzione dei Settanta: l'illustrazione della lettera di Aristeia a Bisanzio", *Miniature*, Vol. 3-4, 1990-91, s. 11-20.
- Beydiz, M. G. *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2016.
- Carr-Gomm, S. *Sanat: Sanatın Gizli Dili, İnkılap Kitabevi*, İstanbul, 2014.
- Cömert, B. *Mitoloji ve İkonografi, De Ki Basım Yayım*, Ankara, 2008.
- Çoruhlu, Y. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalcı Yayınları*, İstanbul, 2011.
- Gibson, C. *Semboller Nasıl okunur, YEM Yayın*, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- Gardin, N. vd. *Larouse Semboller Sözlüğü, Bilgi Kültür Sanat*, İstanbul, 2014.
- Gültekin-Giderer, B. *Resimde Alegori (Sanatta Yeterlilik Eseri Raporu)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993.
- H. St. J. Thackeray (Çev.) "The Letter of Aristeas", *Hellenistic- Jewish Texts, Translations of Early Documents Series II*, New York: The Macmillan Company, 1917.
- Harrington, L., "Allegory", *New Catholic Encyclopedia, Second Edition*, Detroit: Thomson & Gale, 2003, c. 1, s. 291-292.
- İndirkaş, Z. *Mitolojiden Alegoriye, Tekhne Yayınları*, İstanbul, 2015.
- Kaplan, N. *Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı Gi.8), (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2017.
- Lowden, J.H. "Octateuch", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Ed. A. Kazhdan), Oxford University Press, Oxford, 1991, s. 1510-1511.
- Tarakçı, M. "Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 1, Bursa, 2010, s. 183-213.

Sümer, N. "Dinsel ve Mitolojik Bir Sembol Olarak Yılan", The Journal of Academic Social Science Studies, Doi:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3229>, Sayı: 43, Spring I, 2016, , p. 275-288.

Uspenskii, F. I. Konstantinopolskii Seral'skii Kodeks Vos'mikniziia (L'Octateuque de la Bibliothèque du Sérail'a Constantinople,) (IRAIK 12), Sofia, 1907, Albüm, Munich.

Yöndemli, F. Tarih Öncesinden Günümüze Yılan, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004.

Weitzmann, K. and Bernabo, M. The Illustration in the manuscripts of the Septuagint: Oktateuch, Vol. 2, Department of Art and Archaeology, Princeton University in Associaton with Princeton University Press, 1999.

Kuehn, C. A. (2011). Allegorical Art in the Early Byzantine Era: Icons, http://www.byzantineegypt.com/uploads/2/1/4/8/2148650/poem_icons_figures_1-5.pdf (Erişim Tarihi: 10. 05. 2017).

<http://www.signology.org/bird-symbol/swan-symbol.htm> (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a31265602a72774000318 (Erişim Tarihi: 20.12.2017).

